

M

608.239

EMLÉKEK

AZ

1848—49-ik évi

SZABADSÁGHARCZ KORSZAKÁBÓL
ERDÉLYBEN.

IRTA

EGY VOLT HONVÉDHUSZ

MAROS-VÁSÁRHELY
Lajos könyv



EMLÉKEK

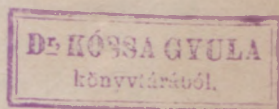
AZ

1848—49-ik évi

SZABADSÁGHARCZ KORSZAKÁBÓL ERDÉLYBEN.

IRTA

EGY VOLT HONYÉDHUSZÁR.



MAROS-VÁSÁRHELYTT,
Csiki Lajos könyvtáros bizománya.

TARTALOM.

	Lap
I. Mily nagy kellemetlenség a huszárra nézve, ha a lova marodi....	3
II. Gr. Bethlen Gergely alezredes ebédje a vizaknai véres csata után 1849. febr. 4-én.....	15
III. Hogyan tudott Bem apó egy, az ellenségre nézve fenyegető lovas csapatot teremteni és kikből?	16
IV. Gr. Bethlen Gergely és trombitásunk Czigler a piski-i nagy ütkö- zetben 1849. febr. 9-én.....	19
V. Bem tábornok harezi bravourjairól	20
VI. Mikép öntött Paczolay honvédszázados ur magyar érzelmeket a fo- garasi cigány zenészekbe?	24
VII. Szomorú események Erdélyben 1848-ban, mielőtt Bem tábornok a parancsnokságot átvette.....	27
VIII. Zárszavak	36

M 608. 239
Országos Széchényi Könyvtár
Leltári szám.



V243- 2535 | 1963

I.

Mily nagy kellemetlenség a huszárra nézve, ha a lova maródi.

Megirtam volt emlékeimet s 1880-ban egy kis füzetkékben ki is nyomattam „Visszaemlékezés az 1848–49. évi szabadságharczra Erdélyben“ czimen, egy volt honvédhuszár aláírással.

Többen akkori bajtársaim közül azon kérdést intézték hozzám füzetkém megjelenése után, hogy miért nem foglaltam abba belé Kolozsvár visszavételét 1848. karácsonban s az azután nyomban történt üldözését Urbánnak a borgóprundi szoros felé; — s miért nem irtam a gálfalvi csatáról is? — hiszen a Kolozsvártt alakult első Kossuth-, később Mátyás-huszár divisio ez ütközetekben résztvett; én pedig a 2-ik századnál szolgáltam Makray László százados parancsnoksága alatt.

Kolozsvár visszafoglalásáról (1848. karácson első napján) irhattam volna; de a borgóprundi első és a gálfalvi harcokról azért nem tettem említést füzetkémben, mert én azon csatákban nem voltam jelen. — Nem voltam pedig jelen azért, mert midőn 1848. karácson első napján Kolozsvárra beatakiroztunk s onnan az Urbán seregeit szétszórtuk, az én kedves barnám (t. i. a lovam) czudarul megbotlott a nagy rohamban s megsántult.

Nagy csapás volt e szomorú esemény reám nézve; soha nem felejttem el, mily fájdalmas hatást gyakorolt reám a lóorvos-

nak azon kijelentése, hogy én marodi vagyok; — csaknem könyekre fakadtam.

Bajtársaim látván szomorúságomat, azt tanácsolták, hogy kérjem meg Makray százados urat; ő kisegithet a bajból; majd más lovat rendel számomra.

Elmentem aztán Makray századoshoz bejelenttettem magamat; bebocsátott s így szólt hozzám katonásan:

— Nos! mit akar barátom?!

Elpanaszoltam a lovammal történt szomorú esetet, s kértem, hogy rendeljen számomra más lovat, mert én a hadsereggel óhajtanék menni; nem szeretem a maródiságot teljességgel.

A százados ur arcza vérvörös lett a haragtól s így kiáltott reám:

— Más lovat rendeljek ön alá?! azért, mert ügyetlen volt! nem vigyázott a lovára! a kantárszárral nem tartotta fel annak a fejét! s ezen hanyagság következtében az megbotlott és megsántult! Azt hiszi ön, hogy a magyar állam olyan dúsgazdag, hogy azonnal más lovat képes venni egy ügyetlen huszár alá, a ki nem tudja annak lelkiismeretesen gondját viselni! Mi történnék, ha minden huszár alatt megbotlanék és megsántulna a ló?! — Itt fog maradni lóva mellett, érti! s annak gondját viselje! az orvosnak szót fogadjon! s ha majd a lóva ismét megsántul — fogok önről gondoskodni, hogy egy néhány napi kurtavas- és koplalásban részesüljön! érti?! s ha még az sem fog használni, elcsapom önt a századomtól! áttétetem a gyalogsághoz, érti?! Elmehet!!

Meggyult képpel jöttem ki a százados ur lakásáról, s midőn az utcára értem, jól esett a deczemberi friss levegő, mert úgy éreztem, hogy az orczám nagyon forró volt.

— No édes öcsém Sándor — szólék lassan magamhoz — te jó lovat kaptál; reá ülhetsz s mehetsz a Bem apó hadseregével tovább csatázni.

Pedig dehogy nem vigyáztam a lovamra; vigyáztam biz arra, mintha testvérem lett volna; még a kenyeremet is megosztottam a hű állattal; de a szerencsétlenség megtörténik az emberen, midőn nem is álmodik a felől; — hány huszár nem vet valóságos bukfenczet lovastól rohamok alkalmával?

Velem megtörtént a kellemetlen intermezzo, s az ügyet más forum elé nem vihettem; — a százados ur parancsának engedelmeskedni kellett.

Egy néhány nap múlva Bem apó kivonult hadsergével Kolozsvárról, Urbánt üldözendő; könyes szemmekkel búcsúztam el a jó bajtársaktól, kiket a város végéig kísértem el gyalog; ott megálltam s hosszasan néztem utánuk.

Kedveltek a bajtársak azért is, mert a század dalárdájának én voltam a karmestere; kevés tudomány kellett akkor a karmesterséghez nagyon (t. i. ott közöttünk); az én karmesterségem pedig annyiból állt, hogy (hegedülni egy keveset tudtam) az újabb dalokat a hangjegyek szerint hegedün eljátsztam, az énekelni szerető fiatal bajtársak pedig a hátam megett álltak s egy pár percz múlva meg volt tanulva a dal; a szerepeki s kiosztattak: ti tizenötön első tenort; ti tizenketten második tenort; ti pedig huszanötön első és második bassust fogtok énekelni; próbát is tartottunk; kitünően mentek a dalok.

Volt a dalárdánkban két hatalmas bassust éneklő bajtársunk: Szász Dani és a zömök termetű, Attila kinézésű Bender Laczi; ha szobában énekeltünk, talán az ablakok is rezegtek e két erős hangtól; ezek nélkül nem nagy hatása volt dalárdánknak Szász Dani barátom él ma is Magyar-Láposon.

Nekem akkor csengő tenor hangom volt; most második bassus hangon éneklek egy daltestületben; nincs erős hangom; de azért megtűrnek a jó dalártársak, mert a dalnak, főkép a magyarnak maig is határtalanul kedvelője vagyok.

Századunknál hegedű is volt; Orbán Károly őrmesterünk sajátja volt az; Orbán Károly később főhadnagy és Bem hadsegédje lett; jelenleg Mező-Madarason lakik, mint nagybirtokos. Hegedűjét örömmel adta nekem át használat végett, s ő maga is velünk énekelt, míg a századnál volt.

Énekelve utaztunk tehát minden felé; mi dalárdisták előre szólítottunk a tiszt urak által s rágyújtottunk a következő dalokra:

„Föl fiuk a paripára,
Föl a harcra, föl csatára;

Veres esákónk tolla leng a szél után,
Hajh de szivünk a hazáért helytt van ám!

Szent az érzés, mely vezérel,
Vivni bajjal és veszélylyel;
Szent az érzés, szent a czél is, mely alatt
Élni, halni drága kedves gondolat!“ stb.

Továbbá:

„Rég veri már a magyart a teremtó,
Ázt sem tudja, milyen lesz a jövődő;“ stb.

Továbbá:

„Búsul a lengyel hona állapotján,“ stb.

Továbbá:

„Osztrák ármány“ stb.

Továbbá:

„Be szépen ég ez a gyertya,
Be szép asszony gyujtogatja;
Hol meggyujtja, hol eloltja,
Csak a szivem, csak a szivem szomorítja.“ stb.

Továbbá:

„A bakancsos akkor csinos,“ stb.

Továbbá:

„Itt a zászló kezeinkben,
Egykivárat lengeti:
Légyen egy a két hazából,
S így vész meg nem döntheti!“

Hogy ha egyért fog hevülni
Millió szivdobbanás,
S egybe forrunk, mint a szikla,
Ugy dicsőbb nép lesz-e más?

Föl mindnyájan, nemzet-egység,
Háromszin zászlója int,
Hol van, aki gyávaságban,
Félreálljon majd megint?!

Föl mindnyájan, hogy ha zászlónk
Majd a vérmezőben áll:
Háromszin zászló alatt lesz
Vagy szabadság vagy halál!“*) stb.

Továbbá:

A Vörösmarty Szózatát; a Kölcséy Hymnusát.

Továbbá:

„Megfújták már a trombitát,
Masiroznak a katonák,
Tizehat esztendő barna kis lány
Megyen a regiment után“ stb.

Továbbá:

„Kossuth Lajos azt izente,
Hogy kevés a regimentje“ stb.

Továbbá:

„Hajtogassuk a kancsókat,
Feltaláljuk benn' a jókat!“ stb.

Továbbá:

„Foly a vér a harci téren,
Nagy-Becserek környékében;
Majd a római sánczokon,
Győzni fogunk a ráczokon!
Ej, haj Jellasicsh!
A nagy Magyarország ellen ne lázits.“ stb.

*) Ez a dal Maros-Vásárhelytt született 1848. márczius havában; szövegét Urházy György írta, dallamát — ugye lehet — Vocelka Ede. Az ev. ref. főiskolai fiataisági énekkar tanulta be azt először. Gyujtott és lelkesített az s alig egy pár hét alatt az egész Székelyföldön énekeltek e dalt.

Továbbá :

„Juhász legény, szegény jáhász legény.“ stb.

(Ez a Beder Laczi kedvencz dala volt.)

Énekeltünk még az említetteken kívül számtalan szép magyar dalt.

* * *

Tehát Kolozsvártt maradtam.

Egy pár nappal később már olvastunk harcztéri tudósításokat a kolozsvári lapokban, dicső emlékü vezérünk Bem apó győzelmeiről Erdély északi határszélén; mások örömmézzettel, én kinos érzettel.

Szomorú voltam nagyon. Lovamat mindazonáltal lelkiismeretesen gondoztam, az orvos utasítása szerint; de az a lábaj bizon lassan javult.

Időnként aztán el-ellátogattam Gyöngyösi János urambátyámhoz. Gyöngyösi János háztulajdonos és igen értelmes lakatosmester volt; ott lakott azon kis utczában a minoriták temploma mellett; szülőimmal és rokonaimmal barátságos viszonyban élt; ez alapon látogattam el én is időnként Gyöngyösi bácsihoz, kinek nagyobbik fia, József, vaskereskedősegéd, már akkor a híres 11-ik zászlóaljban vitézkedett, mint őrmester. — Szívesen láttak mindig.

Gyöngyösi urambátyámnak feltűnt az én szomorúságom nagyon.

— Nem illik a huszárhoz a szomorúság, öcsém — mondá Gyöngyösi bácsi, — máskor vig voltál; légy most is vidám.

— Vidám lennék, de ha nem lehet — mondám.

— Nem lehet?! hát ugyan miért nem lehet? kérdé Gyöngyösi bácsi, kíváncsian.

— Azért nem lehet — válaszolék — mert maródi vagyok, s itt kell vesztegetnem a drága időt tétlenül, Kolozsvártt.

— Hát ugyan mi bajod van? kérdé Gyöngyösi bácsi.

— Nekem ugyan semmi bajon nincs, mert én olyan egészséges vagyok, mint a makk; de a lovam beteg; megsántult; azért vagyok maródi.

— A lovad beteg — szólt Gyöngyösi bácsi — az már csakugyan nagy baj, mert a huszár nem huszár ló nélkül. — S te szeretnél a hadsereg után menni, ugy-e?

— Igen Gyöngyösi bácsi — válaszolék — akár e perczben elmennék szívesen; hiszen szégyenlem Kolozsvár utcáin járni.

— Ne busulj öcsém — szólt Gyöngyösi bácsi egy kis szünet után — próbát teszek a lovad kicserélése végett; sok jó emberem van nekem itt Kolozsvártt. Maradj csak itt, míg visszajövök, s távozott.

Alig egy negyed óra eltelte után — nem csekély bámulatomra — Gyöngyösi bácsi egy uri ember társaságában tért vissza azon örvendetes hírrel, hogy alig ha nem lesz az én forró ohajtásom teljesítve.

Azon uri ember gazdatiszt, vagy jószágigazgató lehetett, aki a lovamat ohajtotta látni.

Elvezettem az istállóba; velünk jött Gyöngyösi bácsi is. — Stein János ur belsőközéputczai lakásán voltam beszállásolva; ott volt a kedves barnám is az udvar hátulsó részében, az istállóban.

— Tisztelt fiatal huszár barátom — szólt azon uri ember, miután a lovamat jól megvizsgálta, s az udvaron is meg-sétáltatta — az ön lovával meg vagyok elégedve; kész vagyok azt kicserélni egy hasonlóan jó paripával, ha ön arra nőzve előljáróinál az engedélyt kieszközli; mert az ön lova az államé; az állammal pedig nem szeretnénk perelni.

Ezredünk 3-ik százada éppen Kolozsvártt volt akkor, s készülődött nagyban, hogy Czech ezredes parancsnoksága alatt a 11-ik zászlóaljal és egy üteg ágyuval Tordán át Szeben alá vonuljon; mert már akkor Bem apó is végzett volt Urbánnal Borgó-Prundnál, Dornánál, s szintén vonult Teke, Sz.-Régen és Maros-Vásárhelyen keresztül Szeben felé.

Volt a 3-ik századnál egy Csákány nevű őrmester; magas, barna ember; kissé akadozva beszélt. Csákány őrmester urnak a parancsnoksága alatt álltam én, mint m a r ó d i. Neki jelentettem az esetet, s kértem, hogy intézkedjék.

Örönmel intézkedett Csákány őrmester uram, mert a cserebe kapandó lovat még azon napon megtekintette azon uri ember és Gyöngyösi bácsi társaságában. Reám nem volt ott szükség.

Másnap megtörtént a csere hivatalosan, és én — Csákány uram állítása szerint — sokkal jobb ló birtokába jutottam, mint a milyen az előbbi volt; s csakugyan jó is volt az; de még hátra volt a huszáros gyakorlat; abba is belejött lassan, s a sarkantyú is segített a gyakorlaton.

Volt tehát ismét ép egészséges lovam; s volt határt nem ismerő jókedvem. — Elmentem Gyöngyösi bácsihoz, s nem birtam eléggé megköszönni azon nagybecsű szíveségét, mely által engemet nyélbe ütött s lehetővé tette elmeneteletem a csatatérre.

Kérdeztem, hogy kitől kapta az új huszárlovat; de kérdéseimre hallgatással válaszolt. — Csak annyit tudtam meg nagy nehezen, hogy Gyöngyösi urambátyám ez ügyben azon szép emeletes házban járt, mely ma is ott diszlik a nagypiacz és szénuteza szögletén, s mely épület alatt ma az Orbán-féle kávéház van.

Beosztattam ideiglenesen a 3-ik századhoz.

Jan. 9-én vettük a parancsot a készülődésre. Stein Jánosné úgy ellátott elemozsiával, hogy alig tudtam azt lovamra felpakolni; de mégis felpakoltam; még az öltönyeimet is megvarta, s fehérneművel is ellátott. Az isten a porait is áldja meg.

1849. január 10-én vonultunk ki Kolozsvárról Torda felé; nagy hó és kemény hideg volt akkor; leszálltunk lovainkról s gyalog mentünk a feleken keresztül, hogy a nagy hideggel dacoljunk.

Este felé érkeztünk Tordára.

Felettünk Pálfi huszár-őrnagy parancsnokolt.

Tordán — emlékem szerint — három napig maradtunk. — Ott fordult elő azon megemlítésre méltó eset, hogy nem tudom kinek a sugallatára, a csákokink czimere feletti koronát mind letördeltük s eldobtuk; — csak Magyarország pusztá czimere maradt meg azokon. — Volt aztán azért zaj, láрма

a tiszt urak közt. — Pálfi őrnagy ur tüzelt nagyon, s mint állítá ezen merész és államellenes tettünkért meg fogunk keményen büntettetni.

A zaj aztán elenyészett lassan; nem lőttek azért föbe senkit, volt más tennivaló elég.

Hadsergünk jan. 14-én vonult ki Tordáról, emlékem szerint Kocsárd felé; e helységet épen kirabolni és felgyújtani akarták a lázongó oláhok, midőn estére oda érkeztünk; de a mint minket megpillantottak, kereket oldtak s megszaladtak.

Jan 15-én már Balázsfalva szomszédságában lévő egyik faluba érkeztünk; ott arról értesültünk, hogy Balázsfalván egy hatalmas oláh tábor vár reánk, még egy faágyujok is van.

Czecz tábornok elrendelte a támadást, mely igen röviden és ugy végződött, hogy az oláhok megfutottak, faágyujokat pedig elfoglaltuk.

— Ezt a faágyut felküldöm a kormánynak Debreczenbe — mondá Czecz tábornok nevetve.

Január 16-án este Holdvilágon szállásoltattunk el; az oda való lakosok állíták, hogy az nap nagy ágyuzást hallottak észak-keletről. — Másnap tudtuk meg, hogy dicső emlékü ősz vezérük Bem V.-Gálfalvánál megszalasztotta a Szebenből elibe kivonult osztrák hadserget. Azt az ágyuzást hallották a holdvilágiak jan. 16-án.

Megéljeneztük Bemet és a hadserget.

Vonultunk aztán tovább, faluról falura, nagy hóban, nagy hidegben, járatlan rossz utakon; küzdve nagy akadályokkal, t. i. keresztül sánczolt utakkal; szétrombolt apróbb hidakkal stb. A falvák neveire ma már nem emlékszem Holdvilágon tul. Vizakna felé tartottunk, hová január 20-án érkeztünk meg este 10 óra után.

Mielőtt elszállásoltattunk volna, Czecz tábornok kiadta a parancsot, hogy legyünk készen, mert másnap (jan. 21-én) reggeli 6 órakor Szeben alá vonulunk és támadni fogunk.

Elszállásoltattunk; a vizaknaiak kitünő szivességgel fogadtak; nekünk lovasoknak még azt sem igen engedték meg, hogy lovaink után lássunk: ellátták ők azokat is, csak hogy mi kipihenhessük magunkat a nagy napra.

Keveset pihentünk nagyon azon éjszakán; — a csataláz sem engedte a pihenést; fegyvereinket hoztuk rendbe, — s aztán boroztunk s énekeltünk egész éjen át. — Zugott Vizakna a honvéd lármától, zajtól.

Végre felvirradtunk a nagy napra, jan. 21-re, hogy egy a sirig tartó keserű emléket vessünk kebleinkbe, akik akkor ott voltunk.

Czecz tábornok parancsának engedelmeskedve, még a pity-malodást sem vártuk be s már rendben álltunk Vizakna piacán, utczáin. Vigan voltunk, daloltunk; éljeneztük Kossuthot, Bemet, a nemzetet, tiszteinket stb. s vártuk az „indulj“ vezényszót.

A 11-ik zászlóaljbeli Nagy Pista őrmester valamennyi keserű gyomorerősítője volt a vizaknai gyógyszerésznek, mind megvásárolta, s megittatta az ő kedves gyermekeivel (t. i. fiatal bajtársaival); minket lovasokat is megkínált, mondván:

— Igyatok bakák, nyallak, aki morgótok van! mert ma meleg napunk lesz. Minket bakáknak szólított a humoráról híres Nagy Pista mindig. Nagy Pistáról 1880-ban megjelent füzetkémbe is megemlékeztem bővebben. (A ragyogó tollu emlékiró gr. Teleki Sándor ezredes ur is ismertette Nagy Pistát az „Ellenzék“ idei 76. számában; jól esett tapasztalnom, hogy a nagynevű emlékiró e nagybecsű közleménye által igazolta állításomat Nagy Pistáról. A gróf ur jobban ismerte Nagy Pistát, mint én, még pedig nemcsak 1848—49-ből, hanem még a gyermekkorból.)

A kezdet nem volt rossz; de midőn 7 óra körül megdördültek az ágyuk Szeben alatt, már kezdtünk türelmetlenkedni; pedig a türelmetlenkedésnek ez még csak a kezdete volt.

Az ágyuk folyton dörögtek Szeben alatt s mi még mind Vizaknán álltunk rendben; — az idő telt, mult; elmúlt 8 óra s még mind ott álltunk; — végre zugolódui s huszárosan imádkozni kezdtünk.

A tiszt urak csendesítettek és figyelmeztettek, hogy felsőbb parancs nélkül nem lehet indulni; legyünk türelemmel.

Eltelt 9 óra is, midőn türelmetlenségünk legmagasabb fokát érte el. Az ágyuk folyton dörögtek; mi pedig Vizakna utczáin álltunk tétlenül. — Keserű emlék.

Végre jóval 10 óra után lassan megindultunk; lassan, mondom, nehogy a nagy sietségben tüdőbetegséget kapjunk. S levonultunk Kis-Csűrre, azon százsz faluba, mely Nagy-Szeben és Vizakua közt fekszik. S oh csudák csudája: akkor veszi észre P. őrnagy, hogy nem jó irányban haladunk. Tehát az egyik nagy boszuság után a másik még nagyobb boszuság.

Kivonultunk tehát azon faluból balra, és egy nagy vargabetűt kanyarítva, nagynehezen, nagy hóban felmáztunk egy hegyre. Ekkor pillantotuk meg Szeben tornyait; a Szeben alatti térséget sűrű lőporfüst borította; a Bem hadsergét nem láthattuk; csak a heves aprópuska ropogást és ágyudörgést hallottuk balról.

Leereszkedtünk a hegy aljába s felállítottunk a Szeben alatti földerődtívenyekkel szembe, de ágyu lőtávlaton jóval kívül. — Innen kezdték meg tüzeink az ágyuzást a földerődtívenyek ellen; de hogy a mi ágyugolyóink azon erődtívenyekben a legcsekélyebb kárt sem teheték, onnan következtettük, hogy az ellenség ágyugolyói is kifáradva, előttünk egy pár száz lépéssel már megálltak. Jóval előttünk pattantak szét az ellenség gránátjai is. Olyan ágyukkal tüzelt az ellenség is, mint mi.

Az ellenség részéről gyalogságot nem láttunk előttünk a nyílt téren; egy osztály swaliser koválygott ott csak.

A fővezértől Bemtől parancs érkezett, hogy mi lovasok intézzünk rohamot az ellenséges lovasság ellen. De a roham bizony elmaradt, minthogy a mi parancsnokunknak P. őrnagy urnak — nem tudom mi oknál fogva — nem volt teljességgel kedve minket rohamra vezetni. Pedig mi egész lelkesedéssel kiáltottunk fel hogy: rohanjunk!

— Nem rohanunk! — kiáltott P. őrnagy mérgesen — csend legyen!

Ekkor eléállt derék főhadnagyunk (még nem százados, mint füzetkémben említém) Májer s kérte P. őrnagy urat, hogy engedje át neki a lovasság vezényletét, míg a rohamot megejti.

— Nem engedem! — kiáltott P. őrnagy — itt én parancsolok! Nem rohanunk! s punctum!

Bem a czentrumban, nem csekély veszteséggel, délután 2 óra körül hátrálni volt kénytelen; nekünk is meghátrálást

parancsolt vezérünk Czech. Meghátráltunk tehát anélkül, hogy csak a tyúkszemünk is szenvedett volna valami bántalmat.

Szeben alatt egy osztrák gyalogsági zenekar elébb az osztrák himnust, azután pedig egy indulót játszott; mi a fogainkat csikorgattuk.

Estére Nagy-Selykre érkeztünk.

Visszavonulásunk közben P. őrnagy nyíltan töprengett, hogy vége van már mindennek.

Pedig dehogy volt még vége.

Január 23-án fővezérünk Bem parancsára dandárunk átvonult Szelindekre.

Szelindeken helyeztettem vissza a 2-ik századhoz, s kezdtem meg ujból a karinesterséget; de már szegény Beder Laczi, a hatalmas bassista nem volt köztünk; ő Szeben alatt esett el vitéz ezredesünk Mikés Kelemennel.

Hogy aztán P. őrnagy ur a Szeben alatti vitéz magaviseletéért milyen kitüntetésben részesült Szelindeken az öreg vezér előtt — megírtam füzetkémben. — Az ősz vezér dicsérő szavai a szelindeki postai főhadiszállásról kiszivárogtak miközben is.

P. őrnagy urat nem láttuk többé az erdélyi magyar hadseregénél.

* * *

Érzem még maig is azon tiszteletteljes hatást, melylyel felebbvalóim iránt viseltettem, s mint akkori közharczosnak, fáj ma is kijelentenem, hogy a Czech tábornok fennemlitett harcászati működése nem volt correct.

Czech tábornok jó hazafi volt, ez tagadhatlan; de ez alkalommal — ugyilehet könnyelműségből — vétkes hanyagságot követett el.

Ha Czech tábornok jan. 21-én reggel, a fővezér parancsa szerint, pontosan megjelenik Szeben alatt dandárával: ugy a harci ügyek aligha más fordulatot nem vettek volna. Hiszen velünk volt a kolozsvári 11-ik önkéntes zászlóalj, melynek még a nevéből is rettegett az ellenség.

De hagyjuk pihenni azon ügyeket; adjuk át azokat a történelemnek. A nagy történetíró ki fogja mondani majd azok

felett a bírálatot részrehajlatlanul; a jövő nemzedék okuljon azokból.

Minket harczosokat pedig vigasztaljon azon tiszta öntudat, hogy mi jót akartunk s nem voltunk okai semminek; mi szívesen berohantunk volna Szeben utcáiba is, ha vezettek volna.

Másképp történtek a csatározások azután, dicső emlékü vezérünk Bem parancsnoksága alatt.

* * *

Tehát Szelindeken vagyunk; s itt belezökkenek 1880-ban megjelent füzetkém kerékvágásába; azon eseményeket pedig, a melyeket abból kihagytam — megírom röviden alább.



II.

Gr. Bethlen Gergely alezredes ebédje a vizaknai véres ütközet után 1849. február 4-én.

Nagy ütközetünk volt Vizaknánál 1849. febr. 4-én, melyről füzetkémben már irtam, gyenge tehetségem szerint; irtak arról mások is, sokkal avatottabb tollal.

Vizaknán maradt nemesak 17 ágyunk és tábori kincstárunk, hanem összes élelmi szerünk is.

Midőn a vizaknai hegyen át hátráltunk Szerdahely felé, Bethlen Gergely alezredes d. u. 2 óra tájban így szólt hozzánk:

— Éhes vagyok, fiuk, aki lelke van; még semmit sem ettem ma; lássatok el valamivel. — Van-e nálatok egy kis kanocz (pálinka), kenyér és szalonna.

Egymásra tekintettünk. Atiól tartottunk, hogy az alezredes ur kívánságát nem teljesíthetjük. — Szerencsére azonban egyik bajtársunk pálinkás butykójában egy néhány korty pálinkát fedezett fel. Átnyújtotta azt az alezredes urnak. — Nem volt biz az több három sovány kortynál. — Kenyér után is matattunk valamennyien; az is került elő egy diónyi nagyságu, s meglehetősen száraz.

— Jó ez is — mondá Bethlen alezredes; — hát egy kis szalonna lesz-e hozzá, mi?

De bizony szalonna nem került ki egyikünkől sem. — Nem volt.

— Nem tesz semmit fiuk, nem tesz semmit -- mondá az alezredes ur; meg vagyok elégedve a mai ebéddel. — Ilyen szűk ebédem — igaz — nem volt soha, de azért a mai ebédemet mégis a legkitünőbb, a legjobb ebédeim közé sorolom életemben: mert ezt igazán a hazáért nyertem! Nem fogom elfeledni a mai ebédet soha! Éljen a haza!

Utána kiáltottuk egész lelkesedéssel, hogy: éljen a haza! Éljen Bethlen Gergely!

Aztán félre vágta a csákóját az alezredes ur s úgy vágatott körülöttünk jókedvvel, barna kis arabs paripáján, mintha a legdúsabb terítékű asztal mellől kelt volna fel, — s intézkedett az utánunk nyomuló ellenséges lovasság feltartoztatásáról s visszaűzéséről.

III.

Hogyan tudott Bem apó hamarjában egy az ellenségre nézve fenyegető lovas csapatot teremteni és kikből?

A szászsebesi események után 1849. febr. 6-án vonultunk nagy küzdelemmel Szász-Város felé; e küzdelemről is irtam füzetkémbe; szükségtelennek tartom az ismétlést.

Éppen csak annyit említek még meg, — utólagosan — hogy e küzdelmes visszavonulás alatt Dercsényi Kálmán fiatal hadnagyunk is kitűnően viselte magát; jelen volt ő mindenütt a legveszélyesebb pontokon is, s nem egyszer maradt vissza másod, harmadmagával, hogy az ellenséget tévutra vezesse. Ő tett időnként jelentést Bemnek az eseményekről, s kérte tanácsát, s ő is elmondta a maga nézetét, mire Bem apó így válaszolt:

— Sehr gut Herrn Offizier; sehr schön (schön) Herrn Offizier.

Dercsényi Kálmán csaknem áldozatául esett rendkívüli bátorságának Vizaknán is. Emlékem szerint valamit meg akart

menteni a hadsereg számára, s ez alatt körül fogták az oszt-rák gránátírosok.

— Nem leszek foglyotok, kiáltott Dercsényi Kálmán; inkább meghalok! s neki vágatott (de egyedül ám) a gránátírosoknak s a szó teljes értelmében azokon keresztül repült kitűnő paripájával. Szurtak, lőttek utánna a gránátírosok, de még a haja szálát sem találták.

Dercsényi Kálmán figyelmeztette Bem tábornokot a melléje zuhant gránátra is a kenyérmezőn, — mint füzetkémben is említém.

Szászvároson, midőn 1849. febr. 7-én reggel az ellenség a város alatt támadni készült, Dercsényi Kálmán vágatott az öreg apó szállására, korán hajnalban, s mielőtt felment volna jelentést tenni, a tábornok lovászának megparancsolta, hogy a lovat azonnal nyergelje fel s vezesse elé. — Dercsényi aztán fölment s kopogtatott a tábornok ajtaján, de semmi válasz.

— A tábornok ur mélyen alszik — jelenté a tábornok huszárya.

Dercsényi Kálmán benyitott, a tábornok ágyához ment s jelentést tett a fenyegető veszélyről.

Semmi válasz ismét; Bem tábornok csakugyan mélyen aludt.

A tábornokot felébresztette, felöltöztette, aztán levezette s lóra ültette s kilovagolt ő maga is a tábornokkal együtt a város végére, hol Bem apó leszállt lováról, hogy kedvencz ágyuival ő maga tisztelegjen a közeledő ellenségnek; ekkor egy néhány ellenséges gyalog csatár megrohanta az ágyukat; Bem arczul csapta őket lovagkorbácsával, mire az egyik csatár rálőtt s ellőtte — mint tudjuk — az egyik ujját. — Dercsényi Kálmán, miután az ellenséges gyalogokat az öreg mellől elkardiapozta, illetőleg elkardélezte, Bemet ismét lóra ültette egy gyalogsági honvéd törzstiszt segítségével, a kinek a nevére nem emlékszem. De Bem még ekkor sem akart hátrálni; azt parancsolta annak a törzstisztnak és Dercsényinek, hogy menjenek és rendeljék oda a gyalogságot azonnal.

— Lehetetlenség tábornok ur — válaszolának azok — az ellenség, mint látni méltóztatik, nagy erővel támad min-

den oldalon; s gyalogságunk már hátrál minden ponton; de lőszereink is kevés van már.

— Igaz — mondá Bem, s egy pár keserves pillantást vetett a már elfoglalt két ágyura s aztán lassan visszavonult; mi lovasok épen e perczen érkeztünk oda; körülvettük az őreget s kísértük; de ne gondolja ám senki, hogy vágdatva; a leglassubb lépésben golyózápor közepette. — Nem volt az ellenségnek olyan golyója, a melytől Bem apó a lova lépteit a legcsekélyebb mértékben is gyorsította volna.

Dercsényi Kálmán azon bizottság tagjai közé tartozott, kiket a kormány ezredünk szervezése végett küldött volt le Kolozsvárra 1848. május havában; jelenleg királyi közjegyző Homonnán.

* * *

De áttérek már azon tárgyra, melyről e fejezet czime szól.

Tehát az ellenség által 1849. febr. 6-án körülvett Szász-Sebest elhagyva, hátráltunk.

Midőn e visszavonulás közben a magaslatok, dombok, és halmok közül kibontakoztunk a kenyérmezőre, a távolban a Kinizsi emlékoszlopon jóval odább Szászváros felé egy rendben álló veres csákos lovas csapatot pillantottunk meg.

— Segítség érkezett — kiáltánk — nincs baj; az ellenség fel fog hagyni a további üldözéssel.

S csakugyan az ellenség felállította egész üteg ágyuját velünk szemben a kenyérmezőn, s tűzelt is reánk keményen — mint füzetkémben is emlitém — de egy árva lépéssel sem üldözött tovább. — Igaz, hogy a közelebbi falut Bethlen Gergely alezredes parancsára felgyújtottuk; de azért az ellenség aligha nem üldözhetett volna, ha a falut megkerüli; de az valószínűleg megszeppent attól a segítségünkre érkezett hatalmas veres csákos lovas csapatától.

S kikből állt az a fenyegető lovas csapat tisztelt olvasóm? Midőn odaérkeztünk s megláttuk az új bajtársakat — ki voltunk, igaz, fáradva nagyon, de azért valamennyien jóízűen neveltünk; mert az a lovas csapat — tisztelt olvasóm — csupa markotányosnőkből s egy néhány fiatal tűzérből állt; — azokból t. i., akik akkor velünk hátráltak.

Megjegyzendő, hogy derék fiatal tűzéreink Vizakna utczáin csak az ágyukat hagylák; a lovakat azonban a hámbokból kiszabadítván, magukkal vitték. Ezekre és még más tisztí és a szekerekből kifogott lovakra ültette fel Bem apó a markotányosnőket és fiatal tűzéreket s állította őket egy hosszú sorba, az ellenség elrémitésére.

Azok a piros fővegek, melyeket mi a távolból szabatos csákoknak néztünk, nem voltak csákok. Az öreg apó valamennyi piros kendő és kötény stb. volt a hátráló seregnél (volt elég), hamarjában mind összeszedette s megparancsolta az új lovasoknak, hogy azokkal fejeiket kirivólag kössék be. Zászlójuk is volt, s azt az egyik gyalog zászlóaljtól kölcsönözték el, az öreg parancsára, egy pár perczre; egy szép izmos markotányosnő tartotta azt középen. Parancsnokuk is volt; egy tűzér igazgatta a helytt álló csapatot; a tűzér lován még rajta volt az egész hámkészlet, úgy a hogy Vizaknán az ágyu elől lovát kiszabadíthatta.

IV.

Gr. Bethlen Gergely alezredes és trombitásunk Czigler a piski-i hidnál.

Midőn a piski-i hidnál történt véres ütközet után délután, azaz szürkületkor a szerencse a mi fegyvereinknek kedvezett s az ellenség kezdett gyorsan hátrálni, Bethlen Gergely alezredes örömben megparancsolta Czigler trombitásunknak, hogy indulót fujjon, de kétszer akkora erővel, mint máskor.

— Nem fuhatok marsot kérem alázatosan alezredes ur — válaszolt Czigler trombitás — mert nincs mundstukkom; elvesztettem ma a folytonos nyargalásban.

— Marsot fujj, ha parancsolom — kiáltott Bethlen.

— De ha nincs mundstukkom, alezredes ur — válaszolt megszeppenve Czigler.

— Marsot fujj trombitás! aki áldód van, mert mindjárt keresztül szurlak — kiáltott Bethlen alezredes borzasztó indu-

lattal — s csakugyan nekirugaszkodott Cziglernek, kardját szúrásra tartva.

Szegény Czigler megrémült s a két markát a szájához tartva s tölcseért formálva, ijedtében el kezdte fujni a marsot a markába, a hogy csak tudta: trata, trata, trata, trati stb.

Mi aztán erre a mulatságos jelenetre — bár a golyók elég sűrűn repültek még körülöttünk — a fuldoklásig kezdtünk nevetni; de nevetett ám Bethlen alezredes ur is.

Nem történt aztán Czigler barátunknak semmi bántódása. Ő különben igen derék fiu volt; a Károly Ferdinánd gyalog ezred zenekarától jött át hozzánk; jól viselte magát mindig s kitűnő trombitás volt; de arról valóban nem tehetett, hogy abban a piski-i mulatságban reggeltől estig szaladva, vágatva keresztül, kasul: a mundstukkját elveszítette.

A Würtemberg-huszároknek egyik trombitása teljesítette aztán az alezredes ur óhajtását, a ki Bem apó közelében volt.

V.

Bem tábornok harczi bravourjairól.

A III-ik fejezetben elmondott lovas-csapat alakítási eset nagyobbrészt markotányosnókból a Kenyérmezőn, Bem tábornoknak egyik kitűnő bravourja volt.

* * *

A piski-i hidnál történt nagy ütközetben is vitt véghez Bem apó egy nagyszerű bravourt.

Ugyanis midőn délután hadsergünk annyira elkeseredetten és összezavarodva kezdett hátrálni a hidon keresztül — mint 1880-ban Maros-Vásárhelytt megjelent füzetkémben is emlitém — egyszerre azon örömhír terjedt el a honvédség közt, hogy nagymennyiségű lőszerünk, segédcsapataink és ágyuink is érkeztek, — s mi, lovasok, ez örömhírrre előre küldettünk, hogy az öreg apó nevében és szigorú parancsára a hátráló hadserget rendbeállásra utasítsuk, a mi sikerült is.

Ezen eseményre nézve most azt állítja helyi ügyvéd Benkő József ur, úgy mezőmadarasi nagybirtokos Orbán Károly és

magyarláposi Szász Dani barátom, hogy emlékem igen helyesen és tisztán van elmondva, mert az az örömhír csakugyan el volt terjedve a visszavonulás alatt, de nem érkezett akkor a mi részünkről még csak egy betegápoló segítség sem, sem ágyu, sem lőszer még annyi sem, a mennyivel egy szalonkát meg lehetett volna lőni.

Bem apó küldött hátrálás közben egy lovas tisztet vágatva előre, hogy ezen hirt terjeszsze.

A bravour sikerült.

A hátráló sereg gyorsan állt rendbe; a mi kevés lőszer még volt (mert már valóban kevés volt) Bem gyorsan kiosztatni rendelte; — az ellenség — mint tudjuk — meghátrált, s mi ma egy dicső győzelemről írhatunk: mert a bravour sikerült.

* * *

Egy másik bravourt Szász-Sebes, Alvincz és Károly-Fehérvár között vitt véghez Bem apó, nyomban a piski-i nagy ütközet után, 1849. február 12-én.

Ugyanis, mint tudjuk, Bem apó hadseregünkkel a piski-i ütközet után megállapodás nélkül nyomult utána az ellenségnek s Alvinczen febr. 11-én hajnalban egy ott elszállásolt dandárát szét is szórta.

Puchner osztrák tábornok az ellenséges hadsereg zömével akkor Szász-Sebesben volt, mindenféle lőszerrel gazdagon ellátva, s várta a támadást, hogy a piski-i kölcsönt visszaadja.

Bem azonban kikerülte Szász-Sebest, s mint már most tudjuk, igen csekély lőszerrel ellátva, a hatalmas erősség: Gyula-Fehérvár és Szász-Sebes közt átvonult hadsergével febr. 12-én Bervére, s onnan aztán tovább Kis-Kapusra s Medgyesre, hogy magát Maros-Vásárhely és Kolozsvárral összeköttetésbe tegye, a honnan lőszert várt.

Ha Puchner tábornok akkor gyors támadást intézett volna ellenünk Szász-Sebesből s a vár ágyui is megszólalnak s talán még a várórség egy része is kirohant volna balról: valószínűleg kényes helyzetbe jutottunk volna.

A várórség azonban nagy tömegekben állt a várfalakon lábhoz helyezett fegyverrel s néma bámulattal szemlélt minket, míg ott előttük elvonultunk délelőtti 9 órától épen estig.

A Puchner tábornok hadserge Szász-Sebesen pihent, onnan nézte átvonulásunkat; Bem apó pedig — ugye lehet — jóízűen nevetett magában.

A bravour sikerült.

* * *

Bem apó következő bravourjának nem voltam ugyan szemtanúja; de arról igen sokaktól hallottam említést tenni; tehát ezen eseményt fenntartva közlöm.

Kemény harc folyt 1849. márczús 2-án hadsergünk és az osztrák hadsereg közt Kis-Kapusnál.

Mi akkor vonultunk a borgó-prundi második győzelmes csata után Tekén, Sz.-Régenen és M.-Vásárhelyen keresztül vissza a hadsereghez.

Bem minket elhagyva, testőrségével előre sietett Medgyesre; gyanította, hogy az osztrák hadsereg meg fogja támadni a kiskapusi és medgyesi magyar hadserget azon idő alatt, míg ő Urbánt másodikszor kiűzi Borgó-Prundnál.

Nem csalódott.

Épen a leghevesebb harc folyama alatt érkezett meg a csataterre s a vezényletet azonnal át is vette.

A honvédekbe új lelkesedés szállt, midőn Bem apót maguk közt megpillantották, s ujult erővel kezdték meg a harczot s az ellenséget estére Kis-Kapuson keresztül kényszerítették hátrálni fel a hegyre; de ott ágyuit jó helyeken elhelyezve, megállt s keményen tüzelt onnan le a Kis-Kapus utczáin felállított hadsergünkre és ágyuinkra.

Már be volt jól sötétedve; Kis-Kapus égett a honvédek körül.

A hadsegédek mindegyre figyelmeztették Bemet, hogy a lőszer azonnal elfogy; gyalogsági lőszer épen semmi sincs már; tűzérségivel is alig egy néhány tölténynyel rendelkeznek még.

Bem nem szólt semmit; hallgatott és mélyen gondolkozott. — Valószínűleg afelől gondolkozott, hogy mit tegyen?

mert ha meghátrál lőszer nélkül s az ellenség utánna nyomul, az még tönkre is teheti kifáradt hadsergét.

Egyszer szétnéz; oda szólítja hadsegédeit s azokhoz így szól:

— Valamennyi dobos van a hadseregnél, azonnal rendeljék előmbé.

A parancs gyorsan teljesült.

Bem aztán a dobos csapatot két egyenlő részre osztotta s mindenik dobos csapat mellé egy szakasz honvédet rendelt egy tiszt parancsnoksága alatt; s ekkor így szólt hozzájuk:

— Ez a dobos csapat erre balra vonuljon fel a hegyre, ezen irányban, ni — oda mutatott — de a marsot úgy verve, hogy a föld rezegjen belé; — ez a másik dobos csapat pedig jobbra, ezen irányban menjen, ni, s midőn 7—800 lépésnyire távozott innen, vonuljon fel a hegyre, de szintén kemény marsot dobolva; s midőn az ellenség az ágyuzást beszünteti, jöjjenek vissza, de csendesen! értik?! Előre!

Rettentő zajjal indultak a dobosok az ellenséget bekeríteni — s alig 10 percz múlva amaz az ágyuzást csakugyan beszüntette s visszaronult a legközelebbi faluba.

Bem apó aztán pihenést rendelt honvédeknek; ott maradtak élszakára Kapuson.

A bravour sikerült.

Reggelre M.-Vásárhelyről lőszer érkezett s a harcot újból elfogadta Bem, bár e napon, mint tudjuk, a szerencse nem kedvezett fegyvereinknek.

* * *

Bem apó bravourjainak fénye, koronája Segesváron vitegetett keresztül a hatalmas sánczmunkálatokkal, melyek által Szeben berétegetett.

Ez a bravour annyira ismeretes, hogy arról bővebben írni szükségtelennek tartom.

Hát az 1849. jan. 30-án végbement szelindeki csatát emlitem-e? — midőn Bem apó egymaga visszaűzte az ellenség főzömét 6 ágyúval; ő maga célozott azokkal.

VI.

**Mikép öntött Paczolay honvédszázados ur magyar
érzelmeket a fogarasi cigány zenészekbe?**

Említettem volt füzetkémbem, hogy Szeben bevétele után üldöztük az ellenséget Fogaras, illetőleg Brassó felé. Fogaras közelében, Sárkányban márcz. 17-én megsebesültünk: Dercsényi Kálmán hadnagy, Kozma Zsombor őrmester; egy Bakos nevű bajtársunk és én.

Fogarasban gyógykezeltettünk.

Midőn Bem atyus visszatért, hogy hadsergével a Bánátba vonuljon, egy honvéd századot hagyott Fogarasban, Paczolay százados ur parancsnoksága alatt.

Paczolay százados ur azon tüzes vérű honvédtisztek közé tartozott, akik folyton előt szoktak járni a legnagyobb veszélyben is, s kik csata alkalmával nem sokat bajlódtak a karddal, azt félretették; szuronyos fegyvert ragadtak s úgy rohantak a honvédek élén az ellenségre.

Magyar ember volt minden ízében.

Nem egyszer rendezett tánczvigalmat Fogarason az odavaló szépek tiszteletére, melyen meg is jelentek azok tömegesen.

E tánczvigalmak alkalmával a százados ur csak lassu vagy sebes csárdást tánczolt; a keringőt ki nem állhatta; az ellen nem tiltakozott, hogy azt mások is ne tánczolják, de ő addig félrevonult.

Tánczvigalmak alkalmával egy nagy oláh bőr-kozsokot vett magára, jeléül annak, hogy azt az öltönyt viselte ő egész télen át; nem kaphatott más meleg öltönyt; tehát jó volt az is; az alatt is magyar szív dobogott az ő keblében.

Nem lesz érdektelen megemlíteni, hogy mikép öntött Paczolay százados ur magyar érzelmeket a fogarasi cigány zenészekbe?

A fogarasi cigány zenészek ugyanis híresek voltak magyar-ellenes érzelmeikről, mielőtt mi ott megjelentünk. Szídták, ócsárolták a magyarokat s folyton csak oláh, német s más

idegen szerzeményeket játsztak. Magyar darabokat még rejtett helyeken, zárt ajtók megett sem akartak játszani buslakodó honfitársainknak, — mondván: „Nem szeretünk macskamuzsikát játszani.“

A sok idegen szerzemények közt nagy kedvvel játszták ők egyik híres oláh vezér indulóját.

Tudomására jutott ez Paczolay százados urnak.

Maga elibe rendelte tehát a cigányokat, akik meg is jelentek készséggel.

— Hallottam — mondá Paczolay százados, jókedvet színlelve — hogy ti egyik oláh vezér indulóját igen jól játszatok; mondják, hogy az nagyon szép szerzemény; szeretném azt én is hallani.

— Bizsony sép ázs nagyságos kapitány ur — válaszolának a cigányok hajlongva — elmuzsikáljuk ázst akár sázsor is.

— No örvendek — mondá Paczolay százados — játszatok csak, hadd halljam.

A cigányok egész hévvel játszták el azt az oláh indulót.

— Szép, valóban szép induló — mondá Paczolay százados. — De van ám nekem is egy igen szép szerzeményem, megismertetlek titeket azzal, ha megtanulnátok, mert én is zeneszerző vagyok ám.

— Meg is tanuljuk nagyságos sázsados ur — mondának a cigányok.

Paczolay százados aztán előszólitotta az oldalszobából a karmestereket, négy derék hovéd tizedest az instrumentumokkal.

— Jáj, Jáj! — kiáltának a cigányok, midőn a karmestereket s azon instrumentumokat megpillantották — ázst a nótát megtanulni nincs kedvünk, nagyságos sázsados uuur.

— Egy szót se!! — kiáltá Paczolay összeránczolt homlokkal — nyomorult szemét nép! hát macskamuzsikának nevezitek ti azon nemzet dallamait, a mely ur e hazában. — Mi magyarok nem nevezzük a társ nemzetiségek dalamait macskamuzsikának, s ti, pimaszok, a miénket annak nevezitek?! Primás — szólt Paczolay százados ur szigoruan — az én szerzeményemmel te fogsz legelőbb megismerkedni; előre! ti

pedig — szólt a többiekhez — a míg a leczke foly, azt az oláh indulót fogjátok játszani.

Nem volt mit tenni; a cigányok engedelmeskedtek.

Mikor a primás a leczkét bevégezte, akkor egy másik cigány váltotta őt fel; a primásnak addig — természetesen — a többivel játszani kellett, de folyton ugyanazon oláh szerzeményt. — Így folyt ez tovább, mignem mindenik részesült a kiszabott leczkében.

Meg kell azonban jegyeznem, hogy a százados ur szerzeménye kerek számban huszanöt nyomatékos ütenyből állt.

A leczkeóra ismétlődött minden harmadik, negyedik napon, ugyanazon szerzemény eljátszása mellett. A cigányok nagyon elkeseredtek, mivel a százados ur szerzeménye nem volt inyőkre való teljességgel s meg akartak valamennyien szökní. — Ez is tudomására jutott a százados urnak s őriztette őket a rendőrség által.

A leczkeóra egy este aztán igen különös fordulatot vett. Ugyanis a cigányok megjelentek pontosan azon vendéglő udvarán, a hol a leczkeórák szoktak megtartatni, s el kezdtek Paczolay százados ur előtt hajlongni alázatos képpel, s kezdtek őt dicsérni, magasztalni.

— Állj elő a leczkére — kiáltott Paczolay százados az egyik cigányra mutatva.

A cigány készséggel engedelmeskedett.

— Ti pedig játszatok, szokás szerint — szólt a többihez.

A cigányok ekkor rágyújtottak a Rákóczy-indulóra, hogy csaknem szétrepedtek hangszereik.

— Tyhú! aki áldótok van — kiáltott Paczolay — azt az oláh indulót játszatok!

Ekkor a cigányok el kezdtek éktelenül nyikorogni hangszereikkel.

— Mit jelentsen ez?! — kiáltott Paczolay százados.

— Nagyságos sázsados ur — szólának a cigányok hajlongva — nincs már meg azs a nóta a mi hangszereinkben, elrepült, hogy a devla üsse meg; itt vannak ni a hangszereink, nézszse meg, vizsgálja meg ázsokat a nagyságos sázsados ur.

— Miféle dalok vannak hát azokban? — kérde Paczolay százados haragosan.

Ekkor a cigányok rágyújtottak a Hunyadi-indulóra; rá a százados urnak legkedvencebb magyar dalaira.

— Vendéglős — szólta Paczolay százados ur parancsolólag — vacsorát és egy veder bort a cigányoknak!

VII.

Szomoru események Erdélyben 1848-ban

mielőtt Bem tábornok a magyar hadsereg vezényletét átvette.

1848 augusztus haván kezdve szivdermesztő rémhírek kezdtek elterjedni bérczes házámban, Erdélyben. — Vész- és jalkiáltás hangzott az ország egyik szélétől a másikig.

Ha a Kolozsvár mellett magasló Felekről éjjelenként széttekintettünk, a felhőket megvilágító tűzoszlopokat láthatunk mindenfelé. Magyar honfitársaink, testvéreink hajlékait, gazdasági épületeit s fáradsággal beszerzett takarmányait hamvasztotta a pusztító elem; azoknak a rőte fénye festette pirosra az ég boltozatát minden irányban. — Egész városok, falvák pusztultak el.

A romok maradványai még ma is — 34 év után — láthatók sok helyen.

Magyar testvéreink idegenek és földönfutók voltak e kis hazában. — Két főbb menhelyük volt csak: a Székelyföld és Kolozsvár. Egy nagyobb és kissebb sziget a hánykodó tenger közepette. E helyekre menekültek azok, a kik menekülhettek.

Kolozsvár annyira tömve volt az oda menekültekkel, főkép szeptember haván kezdve, hogy alig lehetett ott már szállást kapni.

Mi lovasok nem egyszer vonultunk ki Kolozsvárról honfitársaink megvédése s a lázongók megfenyítése végett. — Egész sereg a menekülőknél csatlakozott ily alkalmakkor hozzánk.

Kifáradt nők, meggörnyedt öreg apák jöttek előnkbe könnyes szemekkel. A nők keblükre szorították csecsemőjüket;

mellettök pedig több kis ártatlan gyermek vánszorgott kifáradva, kiéhezve.

Volt nálunk mindig egy kevés elemózsia, kenyér, bor, pálinka stb. Kiosztottuk azt köztük azonnal, s aztán utasítottuk hogy merre menjenek.

Egy alkalommal épen portyázást teljesítve, vonultunk vissza Kolozsvár felé.

Gr. Bethlen Gergely és Makray László századosok (akkor még századosok voltak) elől lovagoltak szivarozva.

— Laczi komám — szólott Bethlen százados Makrayhoz — nézz csak vissza s gyönyörködj.

Makray visszafordult, végig nézett a lovas csapaton. Nem szólt semmit. Kikapta zsebkendőjét s megtörölte az orcáját és szeméit; ugylehet meg volt izzadva s szemeibe por szállt. Meglepetve szemlélte, hogy mikép helyezkedünk el nyeregeinkben ketten, sőt hárman is. A 7—8 éves gyermekeket magunk elibe ültettük a nyeregbe; a 2—3 éveseket pedig karjainkra vettük, s azok ott szépen el is aludtak.

Többen bajtársaink közül gyalog jöttek a csapat mellett; lovaikra egy-egy kifáradt aggot ültettek fel.

Mikor a város végére értünk, letettük a kis lovagtársakat; átadtuk őket szülőiknek, kik nem birtak eléggé hálálkodni szíveségünkért.

Elszállásolás után mintegy harminczan elmentünk Nemes-sányihoz vacsorálni; — igen jó vacsorát és bort kaptunk ott és jutányosan.

Borozgatás közben, poharainkat összekocczintva, énekelni kezdtünk:

„Hajtogassuk a kancsókat!“ — — —

A vig dal kihallszott az utcára, s arra rá is ismert gr. Mikes Kelemen őrnagy (akkor még őrnagy volt), ki gr. Bethlen és Makray századosok társaságában arra sétált. Bejöttek a vendéglőbe s maguk is jóízűen vacsoráltak s borozgattak ott közöttünk, meghagyva, hogy csak énekeljünk tovább; aztán távoztak.

— Igyanak, mulassanak — szólott aztán a vendéglős.

— Annyit, a mennyire a zsebeink ereje megengedi, ittunk — válaszolánk — s az elég is volt.

— No de még ezt a néhány kupa bort, ezt a jó hideg sültet, ezt a sajtot s gyümölcsöt fogyasztszák el — szólt a vendéglős — nem fog az megártani. Aztán ne aggódjanak az áráért; ha most meg nem fizethetik, majd megfizetik máskor; nem fogunk perlekedni.

— No még ezeknek az ára kitelik valahogy a mi zsebeinkből is — válaszolánk — s elfogyasztottuk a felhozott étkeket és bort.

Midőn aztán fizetésre került a sor, a vendéglős így szólt:

— Ki van minden fizetve; magamat ajánlom; nyugodalmas jóéjszakát kívánok.

* * *

Szomorú volt Nagy-Enyedre nézve 1848. november hava; ma is elszorul keblem, midőn azon zivataros eseményekre visszagondolok.

Oda rendeltettünk volt Kolozsvárról nov. első napjaiban, hogy e derék magyar város lakosságát megvédjük a tűzzel, vassal pusztító lázongók ellen. Már akkor egy nagy felkelő oláh csapat Tövisen táborozott.

Nagy ünnepélyességgel és zeneszóval fogadtattunk a nagyenyedi polgárok által, midőn oda bevonultunk, — s a szíveségnek minden jeleivel elhalmoztattunk. — Azonban minthogy minden mulandó e földön, úgy ez öröm is csak igen rövid ideig, alig egy pár napig tartott.

November 7-én futár érkezett Kolozsvárról azon rendelettel, hogy siessünk oda vissza, miután Urbán a naszódi cs. kir. határőrezreddel, egy csapat lovassággal s néhány ágyúval Kolozsvár városát megtámadni készül, s már akkor Deézsen volt.

Borzasztó rémület szállta meg szegény enyedi honfitársainkat e kedvetlen hírre. Kértek, ne kagyjuk el a várost; ne engedjük őket martalékul esni a felkelőknek. — Keblünk vérzett a kétségbeesés, sirás, jajgatás hallattára; — de mit tehattunk, mit segíthettünk e szomorú helyzeten? Semmit. A katonának a vezényszó parancsol.

November 8-án indultunk vissza Kolozsvárra. Még ki sem jöttünk a városból s a fekete-sárga zászló már kitűzetett a reformátusok templomának a tornyára.

Nagyon sokan jöttek velünk ez alkalommal az enyedi polgárok közül, — akiknek szekerek volt, szekeren; a szegényebb sorsuak gyalog, hátukra véve legszükségesebb öltönyeiket, kisdedeiket pedig keblükre szorítva.

Sötét volt az ország útja a nagy vándor csoporttól Felvincz felé.

Mi ez alkalommal is készséggel nyújtottunk segílyt szerencsétlen honfitársainknak; kisdedeiket csaknem mind elhelyeztük magunk körül nyergeinkben.

* * *

Kolozsvárról november 13-án indultunk Urbán elibe, Szamosujvár felé, Baldácsi cs. kir. ezredes vezérlete alatt, igen szép számmal. E hadtesthez — emlékem szerint — a következő csapatok tartoztak: 1. a 11-ik önkéntes zászlóalj; 2. a kolozsvári gyalog és lovas nemzetőrség nagyrésze; 3. a Mátyás-huszároknak Kolozsvárrt alakult két százada; 4. egy csapat marosszéki székely nemzetőr; 5. hat jól felszerelt ágyu; s 6. a lándsákkal felfegyverzett biharmegyei nemzetőrök stb. Körülbelül 4—5000-en lehettünk.

E hadsereghez volt csatlakozandó a kolozsi nemzetőrség is, mely csapat minket folyton szemmel tartva, jobbról, a Szamos mellett elvonuló hegyeken haladt, zászlóit magasan lobogtatva — Bonczida felett Szamosujvár felé.

A cél — mint akkor hallottam — az volt, hogy az Urbán hadsergét bekerítsük Szamosujváron s elfogjuk.

Pihenőt sem tartva, délután 2 óra tájban érkezünk meg Szamosujvár alá, nem csekély mértékben kifáradva, s azonnal csatarendbe állíttattunk a Szamos balpartján, egy réten.

Vezérünk Baldácsi három ágyulővést tétetett vaktöltéssel; — Szamosujvár azonban csendes maradt; ott ellenséges csapatokat nem láttunk.

A 11-ik önkéntes zászlóaljnak egy része felvonult Szamosujvárral átellenben, balra a hegyekre; ott rá is bukkant az

Urbán hadsergére, s egy erős csatárláncczal a harcztot meg is kezdte azonnal, melyet amaz nem csak gyalogsági tüzeléssel, hanem heves ágyuzással is fogadott. Ez ágyuzásra nemzetőrségünk sorai megbomlottak — s bár oda egy ágyugolyó sem csapott le — visszavonultak Kolozsvárra. Családapák voltak mind; a családapa nem nyílt harcba való, — ez régi tapasztalat.

Mi, a rendes csapatok, helyt álltunk, s ágyuink lemondonyoztattak, de egy lövést sem tettek azokkal, mivel az ellenséget egy hegy választotta el tőlünk balra.

A tisztek kérték Baldácsit, hogy engedje az ágyukat a mi fedezetünk alatt előbbre menni s az ellenségre tüzelni.

— Nem engedem — volt a vezér rövid válasza.

A másik perczben Makray László századosunk jött vágatva, s kérte a vezért ott előttünk, engedjen át három ágyut rendelkezésére, hogy azokat balra a hegyre felvontassa (megmutatta a pontot, hová), — biztosítván a vezért, hogy onnan egy néhány percz alatt az ellenséget állásából le fogja szorítani.

— Nem engedek át egy ágyut sem — volt Baldácsi rövid és hideg válasza.

(Nem úgy tett dicső emlékü tábornokunk Bem később, midőn a parancsnokságot az erdélyi hadsereg felett átvette; mert ha valamelyik főbb tiszt ágyukat vagy csapatot kért egyik vagy másik pontnak a védelmezésére, vagy pedig épen oldalban támadni meg az ellenséget, s a terv helyességéről villámgyorsasággal meggyőződött: a kérelmet nem utasította vissza. — S ha ilyenkor az illető tiszt azt találta kérdezni az öreg apótól, hogy mit tegyen, merre vonuljon, ha majd visszavonulásra kerülne a sor?

„Se merre!! — válaszolt Bem szigoruan — akkor is álljon ott s védje azt a pontot.“)

E rövid csatározás közben egy önkéntes a 11-ik zászlóaljából halálos sebet kapott; nem az ellenség sebesítette meg, hanem egyik bajtársa. — Ugyanis az illetőnek ugye lehet a bátorsága egy kissé megcsökkent volt az ágyuszótól s kezdett visszavonulni; ezt észrevevén a hozzá legközelebb álló bajtársa, legyávázta, aztán rálőtt s veszélyesen megsebesítette.

Fegyverekre fektették a sebesültet s úgy hozták le a hegyről s helyezték el egy szekérre.

Baldácsi szürkületkor meghátrálást parancsolt. Főbb tisztjeink megbotránkozva ugyan, de szó nélkül engedelmeskedtek a vezér parancsának.

Válaszutra vonultunk vissza azon estén s éjszakára ott szállásoltattunk el.

Másnap bevonultunk Kolozsvárra busan, lehangolva. — A szappanyutczában volt Makray századosunk szállása; ott sorakoztunk arcvonalba, a tiszti szállás előtt. Makray százados el volt keseredve nagyon, s hozzánk röviden így szólt:

— Kutya van a kertben, fiuk! Ügyeink roszul állnak! de bizzunk a magyarok istenében; talán jobbra fordítja azokat.

* * *

Alig pihentünk Kolozsvártt 24 órát s már újból csatára kelle készülnünk. — Urbán hadsergével nov. 15-én Apahidára érkezett, ki ellen november 16-án délután vonultunk ki Kolozsvárról.

Midőn Szamosfalvát elhagytuk, már láthattuk az ellenséget, mely Apahidáról vonult lassan velünk szembe. — A földet már vékony hó borította akkor, s így a fekete tömegeket igen könnyen kivehettük. Még egy jó negyed mfl. távolságra lehettek tőlünk. Urbán hármát lövetett ágyuival, de csak vak-töltéssel; erre gyalogsága is tüzelni kezdett egy pár perczig a levegőbe, céltalanul. Épen szürküledni kezdett.

A mi vezérünk Baldácsi fontoskodó arcczal vizsgálta az ellenség mozdulatait. Aztán visszarendelte hadsergünket Kolozsvár és Szamosfalva közé; ott állíttattunk fel csapatonként, rendetlenül, szétszórta. — Egyetlen őrszem sem állíttatott ki; egyetlen gyalogsági vagy lovassági portyázó csapat sem küldetett előre. De sőt nekünk azt parancsolta a tábornok ur, hogy lovainkról szálljunk le, kantározzuk le s abrakoltassunk stb. — Mi szót fogadtunk. De midőn a vezér tova haladt, Makray százados elfolytott méreggel parancsolt reánk, hogy azonnal kantározzunk s ülünk lóra. Kolozsvárról Szamosfalva

felé haladva, az országuttol jobbra volt felállítva lovas századunk a szántóföldeken.

Vezérünk Baldácsi császári törzstiszti egyenruhát viselt; fejét levegő hasító kakastollas kalap fedte.

Midőn egészen besötétedett, a távolban, Apahida felől erős dobpergést hallottunk; de az a dobpergés úgy hallatszott, mintha távozóban lett volna; végre alig-alig hallottuk azt.)*

— Az ellenség távozik — szoltunk egymáshoz. Körülöttünk mély csend uralkodott.

Egy kis idő múlva hatalmas puskaropogás szakította meg a csendet a magyar hadsereg közepette.

Urbán ugyanis, míg a távolban doboltatott, bevonult hadsergével Szamosfalván keresztül a magyar hadsereg közé. Megtörténhetett volna ez, ha részünkről őrszemek állítottak volna ki s lovas őrző csapatok küldettek volna előre? — Mi történt volna velünk, ha a vezér parancsát a lekantározásra nézve Makray századosunk helybenhagyta volna?

Fütyöltek az apró golyók felettünk. Lovaink annyira megbokrosodtak, hogy alig bírtuk azokat fékezni. A zavar tetőpontját érte el a magyar hadseregnél. A vészharangok zugtak Kolozsvárrt rémesen. Mint fennebb is említém — sötét volt már nagyon s Baldácsit nem találták a tiszték sehol.

— Körülöttem csoportosuljatok, fiuk! — kiáltott lelkes századosunk Makray László.

Az ellenség azonban csalódott; mert terve, mely szerint hadsergünk megzavartassék s szétszórassék — balul ütött ki nagyon. Kutya volt tehát most is a kertben, de ez alkalommal voltak a kertben reánk nézve mentő angyalok is.

Ugyanis a 11-ik zászlóaljnak egy néhány százada meghuzta volt magát Szamosfalván a kertekben. Urbán ezeket nem vette észre. Midőn aztán a zürzavar — mint fennebb is említém — beállt, ezek a derék önkéntesek gondoskodtak világításról, hogy láthassuk kikkel állunk szembe: egy néhány épületet

*) Urbán — mint később megtudtuk — dobosait egy tömegbe parancsolta össze, s helyt állva doboltatott azokkal, de mind gyengébben. Csélfogás volt az is, s mesziről úgy hallszott, mintha azon csapat, a melynek dobolnak — távoznék.

Szamosfalván felgyújtottak; a felcsapkodó lángok bevilágították az egész környéket, — aztán tüzelni kezdtek az Urbán granicsárjaira hevesen; azok zavarba jöttek, megfordultak, s eldobva fegyvert, borjut, tarisznyát, rendetlenül és összezavarodva eszeveszetten futottak vissza Apahida felé.

A rögtönzött világítás mellett mi is megláttuk a velünk szembe jövő svalizsérokat; valószínűleg tudták előre, hol állunk. Makray rohamot vezénylett ellenük; megfordultak s elvágattak; nem értük be őket.

Ugyanezen rögtönzött világítás mellett találták meg a főbb tisztek Baldácsit is, s jelentették a kedvező fordulatot.

— Meg kell hátrálni — parancsolá Baldácsi.

— De hogyan, tábornok ur? — merészkedtek azok megjegyezni — hiszen mi győzünk; az ellenség rendetlenül szalad.

— Mindegy — válaszolá Baldácsi — hátrálni fogunk s Kolozsvárt még ez órában elhagyjuk.

És úgy történt, a mint parancsolá. Ki mert volna ellentmondani egy, a kormány által kinevezett tábornoknak?

Vérző kebellet vonultunk keresztül Kolozsvár főpiacán s utczáján Gyalu felé. Kérdőleg tekintettünk egymásra; hogy ez miféle intézkedés? Mi fog történni e derék várossal, az erdélyi magyarság szívével, ha elhagyjuk?

De kérdéseinkre senki sem tudott feleletet adni. Annyit tisztán láttunk, hogy a magyar hadsereg ügye Erdélyben a legrendetlenebb, a legszomorubb lábon áll.

A piaczi katonai főőrtanya előtt egy század gyalogság állt fegyverberben a Károly Ferdinánd ezredből; — csuda, hogy nem tüzeltek reánk, midőn előttük elvonultunk, mert hogy ellenségeink voltak, igazolva van az által, hogy egy pár nappal később az Urbán hadsergéhez csatlakoztak s harcoltak ellenünk; — magyar fiuk voltak csaknem mind.

E dicstelen és rendetlen hátrálásról (mert csakugyan dicstelen volt, miután minket senki sem üldözött) igen röviden annyit jegyzek meg, hogy Bánfi-Hunyadon rendbeszedtünk, s ott egy pár napig pihentünk is; — aztán folytattuk a hátrálást tovább Csucsán, Feketetón, a Királyhágon át, Bárodon keresztül egész Élesdig.

Élesden azon épen nem hizelgő tapasztalatra ébredtünk, hogy Kossuth bácsi nem küldött nekünk oda sem debreczeni fehér kenyert, zem fokhagymás kolbászt, sem sonkát, hogy ott jóízűen étkezzünk; sem puha ágyneműt, hogy fáradalmainkat kipihenhessük: hanem igenis küldött egy kemény rendeletet, melyszerint azonnal vonuljunk vissza Erdélybe, s a fegyverinken ejtett csorbát köszörüljük ki; — lesz vezérünk is más; annak engedelmeskedjünk.

Visszavonultunk tehát Erdélybe s megszálltuk a Szilágyságot; hadsergünk jobbszárnya — azon más vezér rendelete folytán — Csucsán foglalt állást.

Rövid időn aztán egy igénytelen kinézésű kis ősz ember jelent meg közöttünk, s a honvéd tiszt urakhoz így szólt:

„Uraim! a magyar kormány engem a sereg parancsnokául teljes hatalommal nevezett ki. — Feltétlen engedmességet követelek mindenkitől. A ki nem engedelmeskedik, főbelövelem. De jutalmazni is tudok.“

Ez a kis ősz lengyel ember megtanított aztán minket, hogy mikép kell harcolni a szabadságért.

Bem József, a szabadsághős nevét bizonyára lelkesedéssel fogják említeni a szabadságra törekvő népek, míg a világ fenn áll, mert:

„Az ércszobor bár összedül,
Lesz mégis mi feléd vezet,
Mert megmarad hű őredül:
A kegyelet s emlékezet.“*)

*) Egy versszak azon költeményből, melyet a marosvásárhelyi dalkör a Bem-szobor leleplezése alkalmával énekelt 1880. október 17-én; szerzőjét nem ismerem.

VIII.

Z á r s z a v a k.

Különös okoknál fogva, emlékeim a szabadságharcz kor-
szakából, kissé visszásan, azaz nem sorrendben jelentek meg
két füzetkében dióhéjba szoritva.

Tájékoztatásul azonban megjegyzem, hogy a napok s főkép
hónapok, melyeken azon hullámzatos események lezajlottak,
csaknem a legnagyobb pontossággal vannak följegyezve igény-
telen füzetkéimben.

* * *

Végül kötelességemnek tartom megjegyezni, hogy azon
költemények dallamait, melyeket e füzetkében főlemlíték —
mind ismerem; — szerepel azok közül nagyon sok maig is,
s mint például a Vörsmarty szózata és a Kőlcsey hymnusza
szerepelni is fog örökké; — ha azonban valamelyik nemzeti
zeneszerzőnk meg akarná örökitni az ismeretlen dalokat a
nemzet számára, én igen szívesen szolgállok bármelyikkel; —
csak kérem e szándékát marosvásárhelyi könyvtáros Csiki Lajos
urral tudatni, mert a kívánt dalokat lehangjegyezve azonnal
megküldöm.

Maros-Vásárhelytt, 1882. május 10-én.



OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

16
3633

111/4

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár